

Halál a velencei Corpus Domini kolostorban

Porkoláb Anna Sára

Bevezetés

A XIV. század végén Velence egyik szegletében hosszú évtizedek serény munkája során végre megalakult egy domonkos kolostor, huszonhét szerzetesnővel, és amelyet az alapító, Lucia Tiepolo, ahogy Jézus maga felszólította őt erre, Corpus Domininek (egyes helyeken Corpus Christi) nevezett el. Erről tudósít minket a Bartolomea Riccoboni nővér által írott krónika¹³⁶, amely nem kisebb feladatot tűz ki maga elé, minthogy megörökítse a kolostor megalapításának történetét, későbbi hányattatásait, méltó emléket állítson a patronálóknak, és mindemellett betekintést is nyújtson a közössége életébe. A motiváció mindezek mögött a korszak más kolostori krónikáihoz hasonlóan a közösség erősítése és a példamutatás a kortársak és későbbi tagok számára a kollektív emlékezet útján.¹³⁷

A modern szakirodalmak természetesen a közösségre vonatkozó tartalmat emelik ki általában azzal a céllal, hogy felhívják rá a figyelmünket, hogy Riccoboni krónikája egyike azon kevés forrásnak, amelyből a skizma személyes, egyéni megélése vizsgálható, vagy amelyből egyáltalán bepillantást kaphatunk egy késő középkori apácaközösség mindennapjaiba.¹³⁸ A krónika után következő nekrológium mintha jóval kevesebb figyelmet kapna, pedig érdemes volna alaposabb elemzésnek alávetni. Nem példa nélküli, és már a korai, 13. századi domonkosoknál megjelenik, hogy a kolostor krónikája kiegészül egy liturgikus könyvvel, amelybe feljegyezték az elhunyt rendtagok neveit és haláluk időpontját – ez kapta a nekrológium nevet a későbbiekben.¹³⁹ A Bartolomea nővér által 1394 és 1436 között vezetett nekrológiumot az teszi különlegessé, hogy az egyszerű felsorolás helyett hol rövidebb, hol bővebb leírást kapunk magukról a halottakról. A nekrológok tartalma minden esetben az elhunyt Corpus Dominiben töltött idejére és ottani viselkedésére koncentrál, ugyanakkor nem egy esetben a nővér kolostor előtti életét is megismerhetjük, amennyiben az az időszak is meghatározó volt a személyes vallásosságát illetően. Sok esetben feltárul, hogy honnan, milyen

¹³⁶ Sister Bartolomea Riccoboni – Life and Death in a Venetian Convent: The Chronicle and Necrology of Corpus Domini, 1395-1436. Ed. and trans. Daniel Bornstein, The University of Chicago Press, 2000. [A továbbiakban a hivatkozás helyétől függően: Chronicle of Corpus Domini; Necrology of Corpus Domini; Bornstein, Life and Death]

¹³⁷ Anne Winston-Allen, *Convent Chronicles: Women Writing About Women and Reform in the Late Middle Ages*. (Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2004) 21-22; Anne Huijbers: *Zealots for Souls – Dominican Narratives of Self-Understanding during Observant Reforms, c. 1388-1517*. (Berlin-Boston: De Gruyter, 2018) 109.

¹³⁸ Winston-Allen, *Convent Chronicles*, 5; Huijbers, *Zealots for Souls*, 110.

¹³⁹ További hagyományos nekrológiumokért lásd: Stefano Orlandi: *'Necrologio' di S. Maria Novella: testo integrale dall'inizio (MCCXXXV) al MDIV corredato di note biografiche tratte da documenti coevi*. L.S.Olschki, 1955; Annamaria Facchiano: *Monasteri femminili e nobiltà a Napoli tra Medioevo ed età moderna: il necrologio di S. Patrizia (secc. XII-XVI)* *Fonti per la Storia del Mezzogiorno Medioevale* 11 (Altavilla Silentina [Salerno] Edizioni Studi Storici Meridionali. 1992) Idézi: Bornstein, *Life and Death*.

családból származott, minek a hatására csatlakozott a velencei kolostorhoz. Ezek a leírások tehát lehetőséget adnak, hogy ebből a forrástípusból is következtetéseket tudjunk levonni a nővérek mindennapi életére és/vagy személyes vallásosságára vonatkozóan.

Itt azonban fontosnak tartom megjegyezni, hogy az elhunyt nővérek életéről, erényeiről és haláláról minden esetben rendtársukon, egy olyan szerzón keresztül tájékozódunk, akit nyilvánvalóan inspirál a kor megújuló vallásos szellemisége és elvárásainak való megfelelés, továbbá, mint minden szerzetest, az imitatio Christiben, azaz Krisztus követésében rejlő lehetőségek is. Riccoboni közlékenysége változó, ennek okainak feltárása a dolgozat célja. Az életkor, a kolostorban töltött évek száma, a társadalmi rang, hogy özvegyként lépett-e a rendbe, ezek vajon befolyásoló tényező-e arra nézve, hogy miként emlékezik meg a halott nővérről a szerző? Találunk-e hasonlóságokat a szerzetesnők élete és a szentek tettei között, látunk-e erőteljes törekvést akár Krisztus, akár más szent imitálására? Milyen ideálnak akarnak megfelelni vagy akarja őket megfeleltetni Riccoboni? Az ezekre a kérdésekre kapott válaszok tovább árnyalhatják a késő középkori női vallásosságról, azon belül is a domonkos nővérek (ön)reprezentációjáról alkotott képünket.

Mindezek előtt röviden bemutatnám a kolostort és közösségét, illetve érdemes szólni a 14-15. század női vallásosságának a megnyilvánulásairól, lehetégeiről és korlátairól, ezt követően foglalkoznék behatóbban a nekrológok tartalmával.

A velencei Corpus Domini közössége és a női vallásosság megújulása

Bár a krónikája nem titkolja, hogy nem ment teljesen gördülékenyen a velencei Corpus Domini kolostor megalapítása és felépítése, ahhoz azonban kétség sem fér, hogy pár éven belül az egyik legnagyobb és legközkedveltebb vallási intézménnyé emelkedett, ahogy Bartolomea nővér is beszámol róla: „*A kilencedik napra negyvenen, év végére ötvenen, és két éven belül pedig már hetvenketten voltunk.*”¹⁴⁰ Ehhez két dolog volt elengedhetetlen. Egyrészt szükség volt egy olyan karizmatikus és köztiszteletnek örvendő személyiségre, mint a fő pártfogó, Giovanni Dominici atya, aki felkarolta Lucia Tiepolo ügyét, majd a Corpus Domini lelki vezetője maradt 1419-es haláláig. Dominici domonkos szerzetes volt, Sienai Szent Katalin tisztelői és követői, az ún. „caterinati” közé tartozott, ismeretségben állt annak életrajzírójával, Capuai Rajmunddal és velencei helynökeként sikerrel népszerűsítette a domonkos

---

¹⁴⁰ Chronicle of Corpus Domini, 34.

obszervanciát a helyi vezető elit körében.¹⁴¹ A krónika beszámol arról, hogy az építkezéseket a jeles Tommasini, Contarini patríciusfamíliák, valamint a *jó polgárokként* (*buoni popolari*) aposztrofált Paruta család finanszírozta, és az első napokban beköltöző nővérek nevét olvasva számos, a velencei elithez tartozó családnévvel találkozunk.¹⁴² A nekrológokból továbbá kiderül, hogy a tagok között volt Pistoia grófjának lánya¹⁴³ és Monte Santa Maria márki lánya is,¹⁴⁴ valamint Felicitas nővér feltételezhetően az 1400-ban elhunyt Antonio Venier dózse lánya lehetett,¹⁴⁵ de a kereskedő Mussolini lányai¹⁴⁶ is ezt a kolostort választották. Bornstein a forráshoz írott bevezetőjében kiemeli, hogy a kolostor összetétele azonban nagyon változatos volt, már az első napon csatlakozhattak laikus nővérek is a közösséghez.¹⁴⁷ A Corpus Domini gyorsan terjedő hírnevét mutatja, hogy még a megnyitás évében, 1394-ben San Girolamo kolostorából érkezett hat nővér és egy novícia.¹⁴⁸

A kolostor megalapításának másik feltételét az a vallásos közeg jelentette, amelyben éppen a 13-14. században kezdődtek meg komoly változások. Kezdetben a koldulórendek megjelenése hozott újdonságot az európai és itáliai vallásosságban, Velence pedig a 14. század végére obszerváns reformmozgalom központjává vált Itáliában, és a domonkos rend szép lassan kiszorította a ferenceseket a régióból. Lucia Tiepolo nővér még a Santa Maria degli Angeli kolostor Benedek-rendi szerzetesnőjeként kapta az isteni sugallatot, hogy alapítsa meg a Corpus Dominit, ami Itália második obszerváns domonkos zárdájaként jött létre. Magát az obszervancia kifejezést nehéz egy szóval kifejezni, voltaképpen a vallásos élet minden színterén szigorítást várt el, mégpedig a bűnbánat jegyében. Az obszervancia követői visszahozták a köztudatba a 13. századra már kevésbé alkalmazott aszketikus gyakorlatokat, mint például az önostorozást, a szőrmellény hordását, valamint a szigorú böjtöt. Az obszerváns mozgalom népszerűségét és gyors európai terjedését az adta, hogy nem korlátozódott pusztán a szerzetesi életterre, hanem a harmadrendi, de még a világi közösségekben is megvalósítható volt, sőt, a mozgalom a nőket is megszólította.¹⁴⁹

---

¹⁴¹ Daniel Bornstein, *Bianchi of 1399: Popular Devotion in Late Medieval Italy*. (Ithaca: Cornell University Press, 1993), 180-181.

¹⁴² Chronicle of Corpus Domini, 30-34.

¹⁴³ Geronima dei Cancellieri. Necrology of Corpus Domini, 99.

¹⁴⁴ Onesta dei Marchesi. Uo. 93-94.

¹⁴⁵ Felicitas Vernier. Uo. 91.

¹⁴⁶ Diamante és Margarita Mussolini. Uo. 70-72.

¹⁴⁷ Bornstein, *Life and Death*, 15.

¹⁴⁸ Chronicle of Corpus Domini, 34.

¹⁴⁹ Winston-Allen, *Convent Chronicles*, 5-7.

Még mindig Itáliában maradván, a női vallásosságban is egyre jelentkező obszerváns trend a pisai San Domenico monostor 1385-ös alapításával új szintre lépett. Az alapítók, Chiara Gambacorti négy másik nővérrel és gyóntatójukkal, Domenico Pecciolival a IV. Orbán pápa által szorgalmazott szigorúbb életmód és rendszabályozás szerint rendezkedtek be, ezt a mintát kezdte el minden későbbi domonkos kolostor követni.¹⁵⁰

Az egyre vonzóbb obszerváns trendhez kapcsolódóan a 14. század végére a kolostorok biztonságát és új szerepet biztosítottak a fiatal, ki nem házasított nők és az özvegyek számára egyaránt. A domonkos rendi gyakorlat szerint a belépés feltétele volt a hozomány felajánlása a közösség számára,¹⁵¹ amelyeket egyéb felajánlásokkal együtt a kolostor és kiszolgáló épületek fejlesztésére fordítottak. A krónika leírja, hogy Marco Paruta mester sokat tett konvent renoválásáért. Halála után özvegye, Margarita Paruta bevonult, vagyonát pedig, ami több mint kétezer dukátra rúgott, felajánlotta a rend számára.¹⁵² Riccoboni a bölcsességének és diszkréciójának tulajdonítja, hogy hamar a beteg, öreg Lucia apátnő helyettesének tették meg, ugyanakkor kiderül, hogy Margaritha nővér családja erőforrásaival folyamatosan fejlesztette a zárdát: könyveket vásárolt, nyitható ablakokat szereltetett a cellákba, új társalgót és kiszolgáló épületeket építtetett.¹⁵³ Maruzza Bonzi harmadrendi ferences nővér halála előtt szintén több mint kétezer dukátot hagyott a kolostorra. Riccoboni írásából az is gyanítható, hogy nem csak emiatt vált a rend nagy segítségére, hanem mert lánya, Franceschina da Noale és annak két lánya és unokahúga is csatlakozott a közösséghez.¹⁵⁴

Az obszervancia szigorúbb vallási életre törekvő mozgalma nemcsak visszanyúlt a folyamatos bűnbánat, a penitencia eszményéhez és az aszketikus eszközökhöz, a szigorú elzárkózáshoz, hanem adaptálódott a korabeli szükségletekhez is.¹⁵⁵ Újraértelmezte a szerzetesi kötelességeket, amelyek ekkorra már harmadrendi szerzetesi vagy más laikus közösségeket is magukba foglaltak. Ez utóbbi két közösség tagjai általában a kevésbé vagyonos, szegényebb rétegből jöttek, akik nem engedhették meg maguknak ugyanazt az életformát, amit a totális vallásos elköteleződéssel követelt, mert például nem volt elég

¹⁵⁰ Sylvie Duval, "The Observance's Women. New Models of Sanctity and Religious Discipline for the Female Dominican Observant Movement during the Fifteenth Century," in *Religious Orders and Religious Identity Formation, ca. 1420-1620*, ed. Bert Roest and Johanneke Uphoff (Leiden – Boston: Brill, 2016), 13-14; Huijbers, *Zealots for Souls*, 209-210.

¹⁵¹ Giulia Barone, "Society and Women's Religiosity, 750-1450," in *Women and Faith*, ed. Lucetta Scaraffia and Gabriella Zarri (Harvard University Press, 1999), 56-58.

¹⁵² Chronicle of Corpus Domini, 31; Necrology of Corpus Domini, 75.

¹⁵³ Necrology of Corpus Domini, 75-76.

¹⁵⁴ Uo. 68-69.

¹⁵⁵ Huijbers, *Zealots for Souls*, 180.

hozományuk.¹⁵⁶ Az ők, az ún. *conversa* nővérek számára is útmutatást kínált az obszervancia. Előtérbe kerül a hasznosság, a közösségért való munkavégzés, a többiek segítése és az ezek felett érzett öröm. Összességében tehát újabb elvárások jelentek meg a szerzetesnők és laikus nővérek irányába a három legfőbb erényen, az engedelmességen, szegénységen és tisztaságon kívül, de ez a tendencia egyúttal változatosabb módjait engedte a korabeli nőknek, hogy kifejezhessék saját vallásosságukat, odaadásukat.

Dominici atyával kapcsolatban már szó esett Sienai Szent Katalinról, akinek életmódja és már életében kialakult kultusza az egyik legnagyobb hatást jelentette az reformmozgalom számára. Mint az obszervancia „anyja”, szerzetesnői ideálként kifejezetten a domonkos rend sajátította ki,¹⁵⁷ de a középkor egyik legjelentősebb spirituálisaként egész Európában tiszteletnek örvendett. Szent Katalin 1380-ban halt meg Rómában, Dominici atya mellett, tehát Lucia Tiepolo nővér is kortársa volt. Szent Katalin életében kiemelt helyet foglal el az engedelmesség erénye, amely nemcsak a regulának, hanem az egyén önmaga alkotta szabályainak való megfelelést és vállalt életmódjához való ragaszkodást is jelenti, a penitenciában vezetőjéül pedig Mária Magdolnát választotta. A katalini üzenet szerint az egyén nemcsak a „hivatásos” szerzetesi és közösségi, hanem a személyes vallásosság szintjén is munkálkodhat az üdvözülése érdekében. Bár Szent Katalin kultusza nagy népszerűségnek örvendett Velencében és környékén, életrajzírójának, Capuai Rajmundnak azzal kellett szembesülnie, hogy Katalin mantelláta – domonkos harmadrendi apáca –, tehát még csak nem is felszentelt szerzetesnő lett, nem lehet elég hiteles szent az imitálásra, márpedig a 14-15. századra már megtörtént a különbségtétel a tiszteletreméltó és az imitálásra alkalmasnak ítélt szentek között.¹⁵⁸ Ez utóbbira egy helyi bűnbánó apácát, Velencei Máriát választották.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ Luigi Pellegrini, "Female Religious Experience and Society in Thirteenth-Century Italy," in *Monk and Nuns, Saints and Outcasts – Religion in Medieval Society*, ed. Sharon Farmer and Barbara H. Rosenwein (Ithaca and London: Cornell University Press, 2000), 103-104.

¹⁵⁷ Huijbers, *Zealots for Souls*, 183.

¹⁵⁸ A különbségtételről lásd: André Vauchez, "Saints admirables et saints imitables. Les fonctions de l'hagiographie ont-elles changé aux derniers siècles du Moyen Âge?" in *Les fonctions des saints dans le monde occidental (IIIe-XIIIe siècle)* (Roma: École française de Rome, 1991), 161-172.

¹⁵⁹ Duval, *The Observance's Women*, 14-18.

A Corpus Domini nekrológiuma

A nekrológiumban található 49 elhalálozás közül Giovanni Dominici atya halálával nem foglalkoznék,¹⁶⁰ hanem csak a fennmaradó 48 szöveggel. Felépítésüket tekintve igen hasonlóak, bemutatásul az egyik legszikárabb leírást hozom példának:

HOGYAN HUNYT EL FRANCESCHINA DELLO ABATE NŐVÉR

“1411-ben Franceschina nővér, aki tizenöt évig élt a rendben, eltávozott. December 8-án hunyt el. Özvegyasszony volt, egy azok közül, akik a konvent megnyitásának napján léptek be. Több mint hetven éves, szent cselekedetű obszerváns nő volt. Egy évig tartott a betegsége, amit nagy türelemmel visel, és a szentségeket megkapva az Istennek adta lelkét.”

A szerző mindig a halál időpontjával (év, hónap, nap, sok esetben napszak) és az elhunyt megnevezésével kezd. Ezután következik a nekrológ legértelmesebb része, az elhunyt bemutatása: nem egyszer olvashatunk egyéni életutakról, megtérésekről, illetve megismerjük az apácák korát, származását és kolostor előtti életét stb. A legtöbb nekrológ szövegét átszövi az elhunytak méltatása, erényeik felsorolása és szent életük kifejtése, ami Franceschina nővér esetében arra korlátozódik, hogy obszerváns volt és tele szent cselekedetekkel. Hála a szövegekbe beépített idézeteknek, párbeszédnek, Riccobonit olvasva amellet, hogy szinte megelevenedik előttünk a kolostori élet, az apácák személyesebb vallásos oldalát is megismerhetjük: volt, aki az énekben lelte örömét,¹⁶¹ voltak, akik a Szentírást vagy a szűz szentek történeteit tanulmányozták,¹⁶² volt, akit kifejezetten a Passió története indított meg,¹⁶³ de olyan nővérről is hallunk, aki elzarándokolt Róma összes szent helyére.¹⁶⁴

Az erények mellett látomásokról, csodás esetekről is értesülünk, a víziók nem számítottak példa nélkülinek a kolostorban. Nem egy haldoklónak maga Jézus jelent meg, vagy haláluk után angyalok és szentek kísérték őket végső útjukra. A betegségek tárgyalása, a haldoklás és az elhalálozás pillanata egy külön, lezáró résznek tekinthető. Riccoboni tehát egy logikus sémát követve építi fel a nekrológokat. Számunkra azok az esetek lesznek az igazán

¹⁶⁰ Giovanni Dominici vallási karrierjéről és velencei működéséről lásd: Bornstein, The Bianchi of 1399, 177-187.

¹⁶¹ Necrology of Corpus Domini, 80.

¹⁶² Uo. 70, 74, 100.

¹⁶³ Uo. 95.

¹⁶⁴ Uo. 101.

érdekesek, ahol ezt az egyenletes felépítést valahol megtöri: például azzal, hogy az általános erények kiegészülnek konkrét történetekkel, a célból, hogy alátámasszák a nővér vallásos elhivatottságát. Emellett a betegségről vagy a haldoklásról szóló részekre kerülhet még nagyobb hangsúly.

A szövegeket az alábbi szempontok szerint vizsgáltam meg: az illető apáca hány évesen halt meg, mennyi időt töltött a rendben, honnan és milyen körülmények között érkezett a kolostorba? Milyen az átlagos, rendes apáca képe és ehhez képes milyen tulajdonságokkal rendelkeznek azok, akik kiemelkednek a közösségből? Milyen stratégiát követnek a nővérek saját vallásos profiljuk (emlékük) kiépítése érdekében, például hogyan viszonyulnak a betegséghez, hogyan reagálnak a halál közeledtére?

A közösség összetétele és a várható élettartam

Corpus Domini közösségének jó része, amint arról már a bevezetőben volt szó, Velence és a környék vagyonos, vezető családjaiból származott. A nekrológokból megismert 48 nővér közül tizenhatan özvegyként, huszonhat nővérről pedig azt jegyzi fel Riccoboni, hogy tiszta szüzként léptek be a Corpus Dominibe, a fennmaradó hat nőről családi állapotára vonatkozó információt nem tudunk meg. Negyvenhárman apácaként, ketten laikus nővérként éltek a rendben, Maruzza Bonzi harmadrendi szerzetesnőként érkezett élete utolsó hónapjaira, az első, 1394-ben feljegyzett halott, Paola Zorzi pedig novícia volt. Ő 13 évesen érkezett társaival San Girolamo kolostorából. A következő halálesetet 1400-ban jegyzi fel Riccoboni. Megfigyelhető, hogy az 1400-1405 között elhunyt tizenhárom apáca túlnyomórészt a húszas éveik elején jártak. 1406-tól kezdve enyhe emelkedést látunk az életkorokban, és kevesebben is, mindössze tizenötön haltak meg 1406 és 1419 között, és évente egy-két halálesetről értesülünk. Ez a szám 1423 és 1427 között ugrik meg, ekkor tizenegy nővért veszít el a közösség, életkoruk azonban már a 37 és 80 között mozog. Az 1427-es évben két apáca nekrológiájában azt jegyzi fel Riccoboni, hogy a pestis végzett velük.¹⁶⁵ Annak ellenére, hogy a már 1423-ban elhunyt Felicitas nővér is „*súlyos betegségben szenvedett, testén hatalmas kelésekkel, amik szörnyű bűzt árasztottak*”, majd Onesta nővér betegségét is hasonlóan írja le Bartolomea nővér,¹⁶⁶ az 1423 és 1427 közti halálokat nem lehet egyértelműen a pestisjárványnak tulajdonítani. Az utolsó periódusban, 1428 és 1436 között a halálozások még a legkorábbi időszakhoz képest is csökkennek, csupán hét apáca halt meg ekkor. A betegségekkel és a halállal való szembenézés

¹⁶⁵ Necrology of Corpus Domini, 97-98.

¹⁶⁶ Uo. 92; 94.

fontos eszköz lesz az üdvözülés érdekében a nővérek számára, előtte azonban nézzük meg, hogy milyen általános erényekkel kell rendelkeznie egy 15. századi domonkos apácának, milyen a szent életmód.

A szent életmód és az erények

A nekrológokban rendre visszatérő erények összecsengenek a krónika azon részének tartalmával, ahol Riccoboni a szentéletű nők közösségét és annak egységét magasztalja.¹⁶⁷ A nekrológokban leggyakrabban előkerülő erény a hitbuzgalom, az imádkozás iránti szeretet és odaadás.

imádkozás (<i>oration</i> ¹⁶⁸)	21 ¹⁶⁹
könnyes imádkozás, sírás (<i>lacreme, orava con lacrime</i>)	10
odaadás (<i>devotio, fervor</i>)	20

A skizma éveiben Piera di Città di Castello „nem hagyta abba az imádkozás, legfeljebb az étkezés és az alvás idejére, és sokszor egész éjjel a templomban maradt sírva és siránkozva, de olyan hangosan, hogy az egész konventben hallható volt”.¹⁷⁰

Az alapító apátnő, Lucia Tiepolo imádkozását hasonlóképpen örökíti meg Riccoboni: „Nagyon istenfélő volt, sokat imádkozott. A [Padova ellen] háború alatt éjjel-nappal olyan retteneten sírás és sóhajgatás közepette imádkozott, hogy hallani lehetett a kiáltásait, és néhány nővér oda is sietett hozzá, mert az hitték, szüksége van valamire.”¹⁷¹

A történet további részéből kiderül, hogy Lucia nővérhez maga Isten szólt, arra szólítva fel a nővéreket, hogy buzgón imádkozzanak. Velence hadereje végül győzedelmeskedett Padova felett, így Lucia nővér imájának ereje további példamutatásul szolgált a közösség számára, hogy miért érdemes törekedni a legtökéletesebb, legalázatosabb állapotra. A könnyes

¹⁶⁷ Chronicle of Corpus Domini, 34-37.

¹⁶⁸ A kifejezéseknek a nekrológokban leggyakrabban előforduló olasz megfelelőjét tüntetem csak fel.

¹⁶⁹ A számok azt mutatják, hogy vizsgált 49 nekrológ közül hányban jelenik meg legalább egyszer a keresett kifejezés, erény, jelenség stb.

¹⁷⁰ Necrology of Corpus Domini 99.

¹⁷¹ Uo. 76.

imádkozás visszatérő kép a nekrológokban, azonban nem feltétlenül társul az imádkozáshoz. A könnyek adományának szimbóluma Mária Magdolnáig vezethető vissza.¹⁷²

A könnyek nem adatnak meg minden hívőnek, és a vigasztalás is esetleges. Caterina Constantininél mégis megemlíti Riccoboni, hogy a húsz évesen elhunyt apáca nagy vigasztalást kapott az Úr Jézus Krisztustól.¹⁷³ Margarita Mussolini maga szolgált vigasszal a kolostor ablaka alatt elmenő emberek számára.¹⁷⁴ A két megnyilvánulás sok ponton eltérő vonatkozású, Caterina nővér személyes vallásosságához és *kiválasztottságához* tartozik az isteni vigasztalás, míg Margaritha nővér esetében azt mutatja be a szerző, hogy miként tarthatja jól a kapcsolatot a külvilággal az egyébként teljes elzártságban és szigorú csöndben élő apáca.

Visszakanyarodva Lucia Tiepolóhoz és Piera di Città di Castellóhoz, mindkét fent idézett epizód egy-egy olyan nővérhez köthető, akik igen nagy tekintélynek örvendtek erényeik és példaértékű életmódjuknak köszönhetően. Piera nővér esetében Riccoboni megemlíti, hogy „*minden veszélynek kitette volna magát, hogy a többieket szolgálja, és ők anyának szólították*”.¹⁷⁵ Az *anya* megszólítás hagyományosan Szent Katalinhoz köthető, akit társai és tisztelői fiatal kora ellenére „*la mamma*” -nak nevezték. Ez annak tudatában bír jelentőséggel számunkra, hogy tudjuk, Piera nővér nem tartozott a közösség vezetői közé. Nekrológja terjedelmében mégis Lucia Tiepolo és Isabetta Tommasini apátnők, illetve Paola nővérnek, az akkora már raguzai bíborossá lett Giovanni Dominici édesanyjának nekrológjával vetekszik.

jótekonyság (<i>carità</i>)	12
alázat (<i>humilta, humele, humil</i>)	11
engedelmes (<i>obbediente</i>)	11
obszerváns (<i>observantia, observante</i>)	11
szegény (<i>povera</i>)	8
tökéletesség (<i>perfection</i>)	7
erényes (<i>virtù</i>)	7

A buzgó imádkozás után következnek az olyan szerzetesi alaperények, mint az engedelmisség és alázat, a jótekonyság és másokon segítség, végül pedig a tökéletesség (-re

¹⁷² Bővebben ld. Nagy Piroska, *Le don des larmes au Moyen Âge. Un instrument spirituel en quête d'institution Ve-XIIIe siècle* (Paris: Bibliothèque Albin Michel Histoire, 2000)

¹⁷³ Necrology of Corpus Domini, 64.

¹⁷⁴ Uo. 71.

¹⁷⁵ Necrology of Corpus Domini, 99.

való törekvés). Az átlagos apáca tehát, ha semmivel sem tűnt ki a közösségből, akkor is engedelmes, segítőkész és erényes módon élt. Amennyiben ezt fokozni szeretné, Riccoboni a saját írói képességeit alacsonyítja le (*olyan tökéletes, hogy képtelen vagyok azt leírni*).¹⁷⁶

Amint azt a női vallásosságról szóló részben már tárgyaltuk, az obszerváns törekvések egyik eleme a megváltozott szerzetesi viselkedés volt, bár az imádság mindenkor központi feladat marad, a kontempláció helyett a hasznosság és a munkavégzés nagyobb hangsúlyt kap, és ez a nekrológokban is nyomon követhető, hogy a szorgalom, a leghitványabb házimunkák elvégzésének dicsérete az erények sorában jelenik meg.

Riccoboni a nekrológiumban tizenegy nővéréről közli konkrétan, hogy obszerváns életvitelt élt. Chiara Buono nővér tizenöt éves korában kérte át magát a Santa Caterina kolostorból spirituális anyja beleegyezésével, mivel nem találta elég szigorúnak az ottani életmódot.¹⁷⁷ Joggal gondolhatnánk, hogy az obszerváns életmód követői gyakrabban folyamodtak az aszkézis olyan külsődleges formáihoz, mint az önostorozás, a durva anyag viselése vagy a szélsőséges böjtölés. Erre a hipotézisre a nekrológokból azonban csak nagyon kevés alátámasztást kapunk. Két obszervánsnak nevezett apácáról – Giovanna di Loretóról és Franceschina da Noaléról – tudjuk meg, hogy ostromozták magukat,¹⁷⁸ illetve Franceschinán kívül még két nővéréről derül ki, hogy szőringet hordott ruhája vagy habitusa alatt¹⁷⁹. A böjtölés is ritkán kerül említésre, a nekrológokban nővérek ételhez való hozzáállásáról mindössze öt alkalommal tájékozódunk: Dominica Moro nővér *„mindig a legrosszabb kenyeret és ételt ette csak, míg bármi, amit jónak látott, átengedte a többieknek”*.¹⁸⁰ Beruzza Zioldi nővér Krisztus passiójának kedvelőjeként Nagycsütörtöktől Húsvét Péntekig csak az ostyát vette magához,¹⁸¹ az idősebbik Paola Zorzi pedig péntekenként egyáltalán nem vett magához ételt a passió és a Jézusnak nyújtott szent szivacs iránti tisztelet jeléül.¹⁸² A maradék két esetben csak fogalom szintjén esik szó szigorú böjtölésről.

A három fő erény és a szigorúan vett szent életmód mellett nővérek rend iránti elköteleződése jóval kisebb hangsúlyt kap. Egyetlen nekrológban kerül előtérbe: Margarita Mussolini halálának óráján nagy fehér angyalraj jelent meg, élükön a domonkos rend három fő szentjével, az alapító Szent Domonkossal, a rend első mártíriaként számon tartott Veronai

---

¹⁷⁶ Uo. 67.

¹⁷⁷ Uo. 66.

¹⁷⁸ Necrology of Corpus Domini, 69, 72.

¹⁷⁹ Uo. 72, 93, 98.

¹⁸⁰ Uo. 73.

¹⁸¹ Uo. 95-96.

¹⁸² Uo. 79.

Szent Péterrel, valamint a legnagyobb teológusukkal, Aquinói Szent Tamással. Bartolomea nővér az ő megjelenésüket azzal magyarázza, hogy Margaritha nővér nagy szeretettel viseltetett a rend iránt.¹⁸³ A nővérek domonkos rendhez kötődő viszonyára más helyen azonban nem találunk ennél konkrétabb utalást.

Betegség és viselése

A 48 nővérből 41 esetében értesülünk valamilyen egészségromlásról, és nagyon ritka, mindössze három apáca esetében olvasható az, hogy egészséges vagy életerős lett volna: Domenica Moro, aztán a majdnem százévesen elhunyt apátnő, Lucia Tiepolo, illetve a később pestisben meghalt Cecilia Dotto dalla Dieta nekrológiájában. A betegségről, megbetegedésről azonban különböző árnyalatokban és különböző célokkal beszél Riccoboni. A legáltalánosabb formula természetesen annyiról számol be, hogy a nővér megbetegedett, majd ezt betegséget hány hónapig vagy évig viselte nagy türelemmel. A magas kort megélt nővérek nyilvánvalóan legyengültek, ám buzgalmukon nem esett csorba. Geronima Dei Cancellieri kilencévesi komoly betegeskedés alatt is apátnő maradt,¹⁸⁴ de ennél talán még meggyőzőbb Maruza Contanini esete, aki öregkorára fizikai ereje mellett látását és intellektusa nagy részét is elvesztette, ám ennek ellenére amint meghallotta a kórust, sietett csatlakozni.¹⁸⁵

A betegség leírásakor két szemszög, narratíva is érvényesül. Egyrészt, Riccoboni megfogalmazásai sugallanak egyféle értékrendet - ami akár lehet a saját személyes meggyőződése -, illetve az elbeszélte apáca maga is viszonyul valahogy a betegségéhez. Bartolomea nővér gyakran alkalmazza azt az összefüggést, hogy a szorgalmas, erényes nővért Isten megjutalmazza,¹⁸⁶ pihenni hagyja,¹⁸⁷ azáltal, hogy megbetegíti, előkészítve ezzel azt, hogy hamarosan magához szólítsa.

Másrészről a nővérek szempontja érvényesül, itt a betegséggel kapcsolatban semleges, pozitív és negatív viszonyulást lehet megkülönböztetni. A leggyakoribb eset a betegség semleges vagy türelmes elviselése, ekkor voltaképpen a betegség tényét olvassuk. Negatív viszonyulásra egyetlen alkalommal, Domenica Moro nekrológiájában jegyzi meg a szerző, hogy a nővér:

---

¹⁸³ Uo. 72.

¹⁸⁴ Necrology of Corpus Domini, 99.

¹⁸⁵ Uo. 80.

¹⁸⁶ Uo. 70-71; 100.

¹⁸⁷ Uo. 67.

„...mindenki anyjaként tevékenykedett, nagy jótékonysággal szolgált egészségeset és beteget egyaránt, minden jót a társainak adott, mivel önmagát méltatlannak vélte bármi jóra, és mivel mindvégig szolgálni akarta a többieket, így arra kérte az Urat, hogy ne küldjön neki hosszantartó betegséget.”¹⁸⁸

Ezzel ellentétben a fiatalon elhunyt Chiara Buonio Isten ajándékaként fogta fel a betegséget,¹⁸⁹ Tommasa nővér pedig, bár lábát egy rákos betegség roncsolta szét, de folyamatosan áldotta az Urat. Ezekhez hasonló, a nővérek által betegségük felé táplált szeretet nem jelenik meg máshol a nekrológiumban. Sokkal inkább azt látjuk, ahogy saját vallásosságuk hangsúlyozására használták fel a betegségük tényét és súlyosságát.

1427-ben a pestisnek rövid időn belül is ketten is áldozatul estek. Egyikükről, Benedetta Rossóról megtudjuk, hogy a kolostorban töltött huszonhét évből huszonháromban nagyon beteg volt:

„[...] komoly remegés rázta, tüdőbeteg lett és gyakran vércseppeket köpött fel, és sokszor az ágyban áldozhatott, mert úgy hitte meg fog halni. Nagy odaadással volt Krisztus testének szentségei iránt. Egy alkalommal, amikor ömlött belőle a vér és félt, hogy meg fog halni [...] a szentségek erejétől a vérzés azonnal elállt [...] amikor a nagy pestis elérte a várost, és az Úr úgy látta, nekünk is osztoznunk kell ebben a csapásban, ezzel a Benedetta nővérrel kezdte [...]”.¹⁹⁰

Bár Benedetta nővér nekrológja nem tartozik a terjedelmesebbek közé, mégis egyedül ezen a helyen találkozunk klasszikus értelemben vett csodával, amint a szentségeket magához vette, már nem köpött vért. A pestissel szemben azonban már nem jelentettek védelmet.

Nem egy alkalommal találkozunk ennél még erőteljesebb képekkel és leírásokkal a betegségek kapcsán. A mindössze húsz évet élt Diamante nővér kínjai azután kezdődtek, miután megjelent neki az általa tisztelt Orsolya mártírszent a társaival és közölte vele, hogy csatlakozhat hozzájuk:

„Nem sokkal ezután egy szörnyű kór betegítette meg; sok vért hányt iszonyú kínok között és minden orvosság nélkül, közben úgy remegett és elájult, hogy rossz volt nézni. Ennek a nőnek az arcán mindig örömteli kifejezés ült és annyi türelem, hogy minden nővér csak ámult.”¹⁹¹

Diamante esetében feltételezhető, hogy a testi kínokat a mártíromság iránti vágya okozta volna? Caroline Walker Bynum egy tanulmányában érvel amellett, hogy a vallásosság

¹⁸⁸ Uo. 73.

¹⁸⁹ Uo. 67

¹⁹⁰ Necrology of Corpus Domini. 97.

¹⁹¹ Uo. 71.

során a test manipulálása egyrészt jelentheti a fizikai sanyargatást, azonban kizárólag női szenteknél megjelennek a Diamantéihoz hasonló pszichoszomatikus manipulációk és rohamok,¹⁹² amelyek során a szent egy minél erőteljesebb vallásos élményben részesül. Diamante nővér ugyanakkor „*mindig a Szentírást tanulmányozta, kiváló agya volt az olvasáshoz, énekléshez és az íráshoz [...] Néha feszült elragadtatásban maradt mozdulatlanul.*”¹⁹³ Valószínűbb, hogy az olvasott történetek és a mártíromság iránti vágy szerint magyarázta betegségét, „*amiben Isten még hét éven át tartott, hogy ezzel is mutassa, be akarja teljesíteni ígését, hogy [Diamante] Szent Orsolya kíséretébe kerülhet, mint szűz és mártír.*”¹⁹⁴

Giovanna di Loreto penitenciától sanyargatott, lesóványodott testén a vízkórság jelei csak tovább torzítottak. Riccoboni egészen elrettentően ábrázolja, Giovanna maga pedig alázatosan fogadja el helyzetét:

„*Minden betegsége ellenére annyira küzdött, hogy elvégezzon minden tőle telhetőt, hogy már szükségessé vált megparancsolni neki, hogy ne terhelje túl magát. Olyan vékony lett, mint egy kereszt. Betegsége undorítóvá tette, így sokakat taszított; és ő mindezt a legnagyobb türelemmel viselte, mondván: »megérdemlem, hogy megvessenek; méltatlan vagyok, hogy ezekkel a szent nővérekkel legyek.«*”¹⁹⁵

Giovanna nővér Diamante nővérhez hasonlóan a súlyos, külsejét is eltorzító betegsége révén gyakorolhatja a büntudatot, erre építkezik az egész nekrológja. Az, hogy a közösség tagjait egyes társaik betegségük folytán taszítják, Felicitas Vernier nővér esetében érdekes még. Az ő nekrológja talán a legszikárabb valamennyi közül, Riccoboni csupán annyit említ vele kapcsolatban, hogy nagy lelkesedéssel és jóakarattal érkezett a rendbe, majd egy súlyos betegségbe esett, és meghalt.¹⁹⁶ A rá három hónapra elhunyt Piera di Città di Castello terjedelmes nekrológiájában azonban többet is megtudunk Felicitas nővér betegségéről:

„*Ő [ti. Piera] ápolt minden beteg nőt és mosdatta őket [...] Harminc nővér halt meg a kezei között és mindegyikük úgy gondolta, jó, hogy Piera nővér mellette van. [...] Azt is mondhatnánk, hogy a jótékonyságba halt bele, mivel amikor Felicitas nővér hatalmas sebeivel betegeskedett, amiknek szörnyű bűzük volt, így páran a nővérek közül, akik ápolták őt,*

¹⁹² Caroline Walker Bynum, „The Female Body and Religious Practice in the Late Middle Ages,” in *Uó. Fragmentation and redemption: essays on gender and the human body in Medieval religion* (New York: Zone Books 1991), 164-165.

¹⁹³ Necrology of Corpus Domini, 70.

¹⁹⁴ Uo. 71.

¹⁹⁵ Necrology of Corpus Domini 69.

¹⁹⁶ Uo. 91.

undorodtak tőlük, Piera nővér (aki idősebb volt és betegségtől gyenge, és akinek az Isten iránti érzéseinek hevességétől csakúgy remegtek a tagjai) mégis képes volt a konventbe eljutni, mert bosszantotta, hogy nem láthatja el, amikor látta, hogy mennyi seb fedi a nővér testét.”¹⁹⁷

Továbbolvasva azonnal világossá válik, hogy mi célt szolgál szerencsétlen Felicitas nővér betegsége. Piera nővérről ez egyik legtiszteletreméltóbb képet kapjuk Riccobonitól, Felicitas nővér betegsége és ápolása pedig tökéletes tárgya lett Piera nővér vallásosságának és odaadásának alátámasztására:

„[Piera nővér] Egy nap nagy buzgalommal a beteg nőhöz ment és szájon csókolta, majd végigcsókolta és kitisztított minden sebet a testén, és eredményképpen ez az áldott nő vállalta a betegséget és magas láz döntötte le, amivel tizenöt napig feküdt.”¹⁹⁸

A kitaszítottak ápolása már Assisi Szent Ferenc perugiai legendájában is megjelenik, Szent Ferenc gyakran járt a leprakórházba, ahol a legalantasabb munkákat is elvégezte, valamint egy tálból evett egy leprással.¹⁹⁹ Sienai Szent Katalin életében szintén külön fejezetet képviselt a fertőző, mások által megbélyegzettek ápolása. Egy hozzá kapcsolódó történet szerint Katalin egy alkalommal elfogyasztotta a betegek kitisztított gennyét. Ahogy Szent Ferenc és Szent Katalin is önmaguk vállalták a betegség kockázatát, úgy Piera nővér esetében is a betegápolás karitatív cselekedetének extremitásig vitt gyakorlása, a valószínűsíthető megbetegedés vállalása, majd az abból való felgyógyulás a legfontosabb. A gennyes sebek megcsókolásának motívuma a bűnbánat jegyében megkövetelt alázatosság legszélsőségesebb megnyilvánulása. Ez a jelenet véleményem szerint rávilágít a Corpus Domini apácáinak vallásosságának egy fontos jellemzőjére, ugyanis felmerül a kérdés, hogy a lelkes és elszánt domonkos obszervancia jegyében miért nem az egyik első, 13. századi domonkos szentet, Orvietói Johannát imitálja Piera nővér és sokan mások? Amint arról a női vallásosságról szóló részben már szó esett, Szent Katalin a reformmozgalom legkedveltebb szentje, és ez teljes mértékben a szigorú obszerváns és bűnbánó életmódjának köszönhető. Orvietói Johannával valójában maguk a domonkos atyák sem foglalkoztak különösebb egészen a 15. századig, akkor indul el a szentté avatási pere.²⁰⁰

¹⁹⁷ Uo. 92.

¹⁹⁸ Uo. 92.

¹⁹⁹ *Assisi Szent Ferenc perugiai legendája*, ford. Varga Imre (Budapest: Agapé, 1991), 44-45.

²⁰⁰ Maiju Lehmijokky-Gardner, "Writing Religious Rules as an Interactive Process: Dominican Penitent Women and the Making of Their Regula," *Seculum* 79, no. 3 (2004): 666-667.

Szépen meghalni

A késő középkor konkrét modellt állított a korabeli emberek elé arról, hogy hogyan kell szépen meghalni. A Jean Gerson nevéhez köthető *Ars moriendi*, azaz a meghalás művészete a haldoklást kísérő rítusokat, gyakorlatokat gyűjtötte egybe. Gerson feltehetőleg nem egyedül készítette, a korai fordításokból és elterjedése gyorsaságából Donald F. Duclow arra a következtetésre jut, hogy domonkos szerzők is besegíthettek a kéziratok elkészítésekor.²⁰¹ Két változat maradt fenn, számunkra azonban az illusztrációk lesznek érdekesek. De előbb nézzük meg, hogyan ábrázolják a halál menetét, körülményeit a nekrológok. A meghalás közösségi esemény, amelyre egy kolomp szólította a nővéreket a haldokló cellájába, hogy még jelen lehessenek, amint eltávozik.²⁰² Maga a meghalás általában egy bensőséges pillanatként jelenik meg, amint a halálukon lévő nővérek *átengedik lelküket Istennek*. Ennek a formulának is van azonban egy érdekes sajátossága. Egészen finom fogalmazásbeli különbség állapítható meg. Míg a húszas, harmincas éveikben elhunytak esetében Riccoboni úgy fogalmaz, hogy a nővér a *hitvesének* (Krisztusnak) engedi át lelkét, addig az idősebbeknél már jobb szeretet más formulákat alkalmazni; ezek az apácák *Istenhez, a teremtőjükhöz* térnek vissza.

Voltak, akikkel nem sokkal a haláluk előtt valami csodához hasonló dolog történt. A gyengélkedőből, Marina Ognibene ágya felől a nővérek angyali éneket hallottak, majd pár nappal később Krisztus is megjelent neki,²⁰³ ahogy Giovanni Da Loretónak is.²⁰⁴ Caterina Rosso esetében Jézus Krisztus a halála előtt a *szokásos módon* megjelent előtte, de ez alkalommal, hogy megszabadítsa börtönéből.²⁰⁵

Bartolomea nővér külön megjegyzi, hogy egy-egy szerzetesnő milyen *nyugodtan, békésen, örömteli arckifejezéssel* hunyt el, mintha nem félnének a haláltól. A halál fogadásának különböző módjai is megjelennek az *Ars moriendiben*. Szamba veszi azt az öt kísértést, amelybe a haldokló eshet. Ezek a hit elutasítása; a bűnöktől való kétségbeesés; a türelmetlenség; az elbizakodottság és önelégültség; valamint a zsugoriság. Felsorolja ugyanakkor azokat az inspirációkat, tulajdonságokat is, amelyekkel az előbbieket kivédhetők,

²⁰¹ Donald F. Duclow, "Dying Well: The *Ars moriendi* and the Dormition of the Virgin," in *Death and Dying in the Middle Ages*, ed. Edelgard E. DuBruck and Barbara I. Gusick (New York: Peter Lang Publishing, 1999), 379-380.

²⁰² *Necrology of Corpus Domini*, 73, 78.

²⁰³ *Necrology of Corpus Domini*, 65.

²⁰⁴ Uo. 69.

²⁰⁵ Uo. 67.

voltaképpen, hogy miként kell várni a halált, hogyan viselkedjen a haldokló.²⁰⁶ Gabriella di Siena például így válaszol az őt ápoló társai vigasztalására:

„A legkevésbé sem szenvedek. [Az Úr] Addig tart engem, ameddig akar, mert tudom, ő a hitvesem. Kislánykoromban adta nekem a gyűrűt, és én semmit sem tudtam a testről. Olyan biztos vagyok a szent hitben, hogy ha szükséges volna, akár mártírhalt is halnék. Megesküdtem az Úrral, és ezért bízom erősen benne, mert ő az én kedves hitvesem.”²⁰⁷

Gabriella nővér ezen megszólalása az első négy kísértés ellenében szól, kiteszi magát Jézus akaratának, hiszen hitvese gyermekora óta, biztosítja a nővéreket hite erősségéről és meggyőződéséről, mindezt azért, hogy megfeleljen a *helyes halál* attribútumainak.

A megkomponált, megtervezett halálnak sokféle megnyilvánulását olvashatjuk a nekrológokban. Diamante Mussolini nővér éppen az általa igen tisztelt Szentháromság ünnepén távozott el.²⁰⁸ Gerolama Mercanti a földre feküdt, karjait kereszt pózba feszítve, fejét jobbra döntve adta át lelkét hitvesének, Jézus Krisztusnak.²⁰⁹ Andreola Piacenti ehhez hasonlóan kezeit keresztben tartva, örömteli és nyugodt arccal, akár egy angyal távozott.²¹⁰ Cristina Cornaro pedig még a szentséggel a szájában lehelte ki lelkét.²¹¹

A *szép halál* mint olyan Lucia Tiepolo esetében a női szenteknél közhelynek tekinthető formában valósul meg. Igaz, Bartolomea nővér feljegyzése szerint az apátnő tisztaságának és örömteljes személyének köszönhetően már életében is egy kisgyermekhez hasonlított, ez a nekrológ szerint - közel százéves korában elhunyt apátnőre még halála pillanatában is igaz volt. *„Olyan édesen távozott az életből, hogy bárki számára nyilvánvaló volt, hogy mennyi imádsággal boldogította Isten életében, még halálában is úgy tűnt, mintha imádkozna. Még csodálatosabb dolog volt, hogy a teste olyan fehér volt, mint a hó és olyan sima, hogy kislánynak tűnt.”²¹²*

A nővérek számára tehát az életmód mellett a halál jelent még egy olyan színteret, ahol a vallásos ideáljaikhoz alkalmazkodhatnak.

²⁰⁶ Duclow, *Dying Well*, 381.

²⁰⁷ *Necrology of Corpus Domini*, 81.

²⁰⁸ Uo. 71.

²⁰⁹ Uo. 65.

²¹⁰ Uo. 78.

²¹¹ Uo. 73.

²¹² *Necrology of Corpus Domini*, 77.

Összegzés

A nekrológokban olvasható élettörténetekre hasonló megkonstruáltság jellemző, mint a szentek életrajzaira. A kevésbé informatív, sematikusabb nekrológokból egy felszínesebb, általánosabb kép bontakozik ki arra nézve, hogy milyen egy rendes apáca, ugyanakkor a Corpus Domini nekrológiumának minden szövege egyedi a maga nevében. Az életmódjukkal, közösségen belül nagyobb tiszteletnek örvendő, nem egyszer kifejezetten jó származású nővérek nekrológjai terjedelmükben és különféle elemeikben is kitűnnek. Ezekből a nekrológokból több elemből álló és alaposabban kifejtett vallásos identitást ismerhetünk meg, amelyben az életkor nem játszik befolyásoló szerepet. A nekrológokból egy sajátos logika építhető fel. Az efféle szövegek sajátja a tiszteletadás a halott személy részére, erényei számbavétele, de egy vallásos közegen belül a közösség saját értékrendje alapján fog ítélni az elhunytól. Ebbe a belső logikába, belső értékítéletbe azonban beleszövődik a külső társadalom felépítéséből adódó értékrendszer is. Így történhet, hogy a legmegszerkesztettebb, legrészletesebb az apátnő, Lucia Tiepolo nekrológja, de nem marad el messze tőle Paola nővér, Giovanni Dominici édesanyjának, Isabetta Tommasininek, Maruzza Contarininek, Piera Città di Castellónak, valamint Onesta dei Marchesinek a nekrológja is. Ők adták a kolostori közösség elitjét, melynek alapja az első két nővér esetében vallásos tisztelet, utóbbi négy esetében pedig a jó származás, a vagyon, de összefoglalva a kolostorért tett szolgálat.

Elemzés szempontjából a legérdekesebbek talán azok nekrológok, amelyek az előbbieknél és a legsematikusabb szövegek között helyezkednek el. Ezekben a legnagyobb a szórás abban a tekintetben, hogy milyen vallásos stratégiát emel ki a szerző adott nővérrel kapcsolatban. A leggyakoribb a betegséghez való hozzáállásban rejlik, hogy Isten ajándékának interpretálják-e a betegséget, a szenvedést, és hogy beleillesztik az bünbánat gyakorlásába és az obszerváns életmódjukba a minél hosszabb, minél több testi szenvedéssel járó betegséget azáltal, hogy türelemmel, netán örömmel viselik. Az obszervancia gyakorlásával szintén nagy tisztelet lehetett kiváltani, de elmondható, hogy egy-két kivételtől eltekintve csupán másodlagosan beszél az obszervancia testet érintő, aszketikus, vezeklő gyakorlatairól Riccoboni.

Vajon mekkora volt a nővérek szerepe a saját vallásos portréjuk megalkotásában? Az özvegyek nekrológjaiban eshet szó a belépés előtti életükről, Franceschina da Noale példának okáért házassága alatt is szent életmódon élt, szöringet visel a ruhája alatt,²¹³ Marina Pisani pedig még a kolostor megépülése előtt, de már özvegyen „az imádságnak, böjtölésnek és a jó

---

²¹³ Necrology of Corpus Domini, 72.

cselekedeteknek szentelt magát, szegényeket, betegeket és rabokat látogatott, hogy ezzel is szolgálja az Urat.”²¹⁴ Ezeket az információkat minden esetben a nővér saját bevallása alapján ismerhette meg Riccoboni, de jó alapul szolgálhatott későbbi nekrológuk megírásához. A Corpus Domini nekrológiumából tehát a krónikához hasonlóan egy olyan virágzó közösség bontakozik ki, ahol gyakori események az eksztázisok, a látomások, tagjait vallásos és karitatív buzgalom tölti el, bűnbánó könnyes imáik pedig meghallgattatnak az Úr részéről, tehát példaértékű forrást kínál arra nézve, hogy hogyan is kell jól művelni a 15. század első felében újfajta domonkos bűnbánó, obszerváns szerzetesnői életmódot.

---

²¹⁴ Uo. 95.

Bibliográfia

Források

Sister Bartolomea Riccoboni. "The Chronicle of Corpus Domini" In Uő. *Life an Death in a Venetian Convent: The Chronicle and Necrology of Corpus Domini, 1395-1436*, edited and translated by Daniel E. Bornstein, 25-63. Chichago – London: The University of Chicago Press, 2000.

Sister Bartolomea Riccoboni. "Necrology of Corpus Domini" In Uő. *Life an Death in a Venetian Convent: The Chronicle and Necrology of Corpus Domini, 1395-1436*, edited and translated by Daniel E. Bornstein, 64-101. Chichago – London: The University of Chicago Press, 2000.

Bartolomea Riccoboni. "Necrologio del Corpus Domini" In *B. Giovanni Dominici OP: Lettere spirituali*, edited by Maria-Teresa Casella and Giovanni Pozzi, 295-330. Freiburg Edizioni Universitarie, 1969.

Assisi Szent Ferenc Perugiai legendája, fordította Varga Imre. Budapest: Agapé, 1997.

Szakirodalom

Barone, Giulia. "Society and Women's Religiosity, 750-1450" In *Women and Faith*, edited by Lucetta Scaraffia and Gabriella Zarri, 42-71. Harvard University Press, 1999.

Bornstein, Daniel E. *The Bianchi of 1399: Popular Devotion in Late Medieval Italy*. Ithaca: Cornell University Press, 1993.

Bynum, Caroline Walker. "The Female Body and Religious Practice in the Late Middle Ages." In Uő: *Fragmentation and redemption: essays on gender and the human body in Medieval religion*, 161-219. New York: Zone Books 1991.

Duclow, Donald F. "Dying Well: The Ars morendi and the Dormition of the Virgin." In *Death and Dying in the Middle Ages*, edited by Edelgard E. DuBruck and Barbara I. Gusick, 379-429. New York: Peter Lang Publishing, 1999.

Duval, Sylvie. "The Observance's Women. New Models of Sanctity and Religious Discipline for the Female Dominican Observant Movement during the Fifteenth Century". In *Religious Orders and Religious Identity Formation, ca. 1420-1620*, edited by Bert Roest and Johanneke Uphoff, 13-31. Leiden – Boston: Brill, 2016.

Huijbers, Anne. *Zealots for Souls. Dominican Narratives of Self-Understanding during Observant Reforms, c. 1388-1517*. Berlin – Boston: De Gruyter, 2018.

Lehmijoky-Gardner, Maiju. "Writing Religious Rules as an Interactive Process: Dominican Penitent Women and the Making of Their Regula." *Seculum* 79, no. 3 (2004): 660-687.

Nagy Piroska. *Le don des larmes au Moyen Âge. Un instrument spirituel en quête d'institution (Ve-XIIIe siècle)*. Paris: Bibliothèque Albin Michel Histoire, 2000.

Pellegrini, Luigi. "Female Religious Experience and Society in Thirteenth-Century Italy" In *Monk and Nuns, Saints and Outcasts – Religion in Medieval Society*, edited by Sharon Farmer and Barbara H. Rosenwien. 97-122. Ithaca and London: Cornell University Press, 2000.

Vaucher, André. "Saints admirables et saints imitables. Les fonctions de l'hagiographie ont-elles changé aux derniers siècles di Moyen Âge?" In *Les fonctions des saints dans le monde occidental*

(IIIe-XIIIe siècle), Actes du colloque de Rome (27-29 octobre 1988), 161-172. Roma: École française de Rome, 1991.

Winston-Allen, Anne. *Convent Chronicles. Women Writing About Women And Reform In The Late Middle Ages.* Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2004.